

industry is investigated. The complex of state policies for the purposes of regulation of internal and external markets interaction and the directions of their implementation are offered.

Keywords: domestic market, the state mechanism, light industry, foreign market.

Исследован государственный механизм регулирования взаимодействия внутреннего и внешнего рынков легкой промышленности. Предложен комплекс мер государственной политики для целей регулирования взаимодействия внутреннего и внешнего рынков и показаны направления его осуществления.

Ключевые слова: внутренний рынок, государственный механизм, легкая промышленность, внешний рынок.

УДК 339.13

М. П. Воронов,

здобувач Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ РИНКІВ

В статті приділено увагу питанню загальної класифікації ринків, визначенню конкретних видів ринків, особливостей функціонування конкурентних ринків. Також відзначаються перешкоди щодо розвитку конкуренції в Україні і переваги конкурентних ринкових структур. Обґрунтовано особливості розвитку товарного ринку в Україні.

Ключові слова: ринок, товарний ринок, олігополія, монополія, класифікаційна ознака.

Тема особливо актуальна сьогодні, коли процеси, які супроводжують становлення різного виду ринків, ще недостатньо вивчені. Західна економічна наука поглиблено вивчає теорію становлення ринку (конкуренції) уже не одне десятиліття. Подальшого дослідження потребують проблеми визначення оптимальних розмірів секторів ринку (внутрішнього), вироблення ефективної системи державного регулювання ринків, вивчення досвіду країн у справі структурування ринків.

Принцип пріоритетності розвитку внутрішнього ринку як необхідної передумови становлення національної економіки, пройшов апробацію світовим досвідом [1–9]. Його важливість підкреслюється в роботах таких відомих зарубіжних економістів як А. Маршалл, М. Портер, Д. Робінсон, Ф.М. Шерер, Д. Росс, Г. Лібенстайн. На недостатній розвиток внутрішнього ринку як одну з основних причин низької ефективності української економіки звертають увагу і вітчизняні вчені-економісти. Загальні проблеми державного регулювання неодноразово піднімались і досліджувались у працях провідних українських та російських вчених, таких як С. Чистов, Т. Никифоров, І. Михасюк, М. Фрідман, С. Зеленський та ін. В їх працях розкривались основні напрямки державного економічного регулювання, яке зокрема підходило для перехідних економічних систем [10–14].

Основні **цілі даної роботи** заключаються в висвітленні актуального на даний час питання загальної класифікації ринків.

Ринок – це система організаційно-економічних відносин, що здійснюється через купівлю-продаж у всіх ланках відтворення: у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Ринок має певну структуру. Структура ринку – це внутрішня будова його окремих елементів. Ринки класифікують за різними критеріями, *найважливішими* з яких є [1–8]: за *організаційною* ознакою (ступенем обмеження конкуренції); за *просторовою* ознакою; за *об'єктами купівлі-продажу*.

Крім цього, ринки класифікують: за ступенем розвитку; за характером асортименту товарів; за характером продажу; за рівнем насичення; за відповідністю законодавчим нормам; за товарними групами; за галузевою ознакою і т.д.

За організаційною ознакою (ступенем обмеження конкуренції) ринки поділяються на:

- *ринок досконалої (вільної) конкуренції* – основні риси ринку досконалої конкуренції;
- значна кількість продавців і покупців на конкретному ринку;
- обсяги виробництва і пропозиції окремого виробника становлять таку незначну частку в

загальному обсязі пропозиції, що окрема фірма не може вплинути на ціну;

– всіма продавцями пропонується однорідна, стандартна, уніфікована продукція;

– всі учасники ринку (продавці і покупці) мають однакову інформацією про стан справ на ринку;

– мобільність всіх ресурсів, що припускає свободу вступу в галузь і виходу з неї: будь-яка фірма може почати виробництво даного товару або безперешкодно покинути ринок.

При дотриманні цих умов виникає дійсно рівноправне становище всіх учасників ринку. Такий ринок дозволяє перерозподіляти обмежені ресурси суспільства на користь найбільш ефективно працюючих підприємств. На ринку вільної конкуренції виробник може збільшити свої прибутки, лише знизивши витрати виробництва.

– *ринку монополістичної конкуренції* – це така ринкова структура, коли безліч фірм, що випускають диференційований продукт, конкурує між собою, але ні одна з них не володіє повним контролем над цінами. Безліч продавців протистоять безлічі покупців.

Вхід на ринок монополістичної конкуренції відносно вільний, тому що ефект масштабу не має великого значення, а початковий капітал, що потребується для початку справи, відносно невеликий;

– *олігополістичний ринок* – це ринок, на якому домінує декілька великих фірм, тобто кілька продавців протистоять безлічі покупців. Хоча чіткого кількісного критерію олігополії немає, але зазвичай на такому ринку присутня від трьох до десяти фірм.

Характерною особливістю виробничої потужності є взаємозалежність фірм – будь-який з олігополістів перебуває під істотним впливом поведінки інших фірм і змушений враховувати цю залежність. Конкурентна поведінка кожного окремого продавця впливає на поведінку всіх його конкурентів, викликаючи відповідну реакцію останніх.

– *монополістичний ринок* – це ринок, на якому товар, у якого немає близьких замінників, продає один продавець, тобто один продавець протистоїть безлічі покупців. Таким чином, основними ознаками такого ринку є:

– висока концентрація господарської діяльності в руках однієї або кількох фірм, що об'єдналися;

– домінуюче, тобто переважне, положення цих фірм на ринку певних товарів;

– встановлення монополітичних цін (завищених при продажу та / або занижених при купівлі товарів) і, завдяки цьому отримання для себе надприбутків;

– бар'єри для вступу в галузь для інших фірм практично непереборні.

За *просторовою ознакою* ринки поділяються на:

– місцевий ринок (у межах села, міста);

– регіональний ринок (у межах одного регіону);

– національний ринок (внутрішній);

– світовий ринок – це сукупність національних ринків різних держав, економічні зв'язки між якими визначено міжнародною торгівлею (у тому числі торгівля ліцензіями, послугами, міжнародне переміщення капіталів і т.д.).

– ринок покупців – на цьому ринку пропозиція повинна перевищувати попит, тоді покупець порівнює між собою різні сорти товарів, їхні ціни і надає перевагу тому чи іншому товару. Тут є конкуренція виробників і торговців, що характерно для сучасних розвинених національних та міжнародних ринків;

– ринок продавців – цей ринок характеризує значне перевищення попиту над пропозицією. Тут головну роль грає кількість товарів і послуг, якості приділяється мінімальна увага. Ні про передпродажний, ні про післяпродажний сервіс не згадується, все продається відразу, як би «з коліс», так як конкуренція між виробниками відсутня, товарний асортимент бідний;

– ринок державних установ – включає сукупність актів купівлі–продажу державних організацій, федерального уряду, штатів, місцевих органів влади, що закупають або орендують товари, необхідні їм для виконання своїх основних функцій в здійсненні влади;

– ринок проміжних продавців – посередників – виражає сукупність економічних відносин осіб і організацій, які купують товари для перепродажу або здачі їх в оренду іншим споживачам з вигодою для себе.

За *об'єктами купівлі-продажу* ринки поділяються на:

– ринок товарів і послуг (споживчий ринок) – включає в себе споживчий ринок (ринок предметів споживання) і ринок засобів виробництва (товарів, призначених для виробничого споживання). Цільове призначення споживчих товарів складається в досягненні рівноваги між попитом і його товарним покриттям.

– ринок послуг – сукупність купівлі-продажу послуг освіти, охорони здоров'я, громадського харчування та ін.

Інфраструктура ринку товарів і послуг представлена товарними біржами, підприємствами оптової та роздрібною торгівлі, ярмарками і аукціонами, фірмами, які займаються рекламою, збором і постачанням інформацією учасників ринкових відносин;

– ринок праці – на цьому ринку здійснюється купівля-продаж робочої сили. Організований він у вигляді біржі. Найважливішою функцією біржі праці є виконання посередницьких операцій між підприємцями і робітниками.

Крім цього біржі праці надають матеріальну підтримку у разі вимушеного безробіття, вивчають попит та пропозицію робочої сили, збирають і поширюють інформацію про рівень зайнятості щодо тих чи інших професій по регіонам;

– інформаційний ринок – постачальниками інформації виступають інститути та навчальні заклади, науково-технічні співтовариства;

– ринок капіталів – складається з ринку грошей і ринку цінних паперів. Функціонування грошового ринку забезпечується за допомогою банків та інших організацій (страхових компаній, різних фондів), здатних акумулювати вільні грошові кошти і перетворювати їх на кредити. Кредити надаються за певну плату у вигляді відсотка. Призначення грошового ринку полягає в забезпеченні інвестиційного процесу. Інвестиції (грошові вкладення в суспільне виробництво) сприяють економічному зростанню.

Безпосереднє відношення до грошового ринку має ринок цінних паперів. Цінні папери – кредитно-боргові зобов'язання продавця перед покупцем. Основні види цінних паперів – це акції та облігації. Усі інші (векселі, опціони, варанти, ф'ючерсні контракти та ін.) – похідні від основних.

Акції та облігації купуються і продаються на ринку цінних паперів, що функціонує у вигляді фондової біржі. Реалізація функцій фондової біржі неможлива без брокерських компаній, що здійснюють біржові операції.

– ринок інновацій, тобто ринок нововведень, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, практично також був відсутній у нашій економіці. Перехід до ринкової економіки дає підставу розглядати інновації як товар, який доцільно продавати за ринковими цінами, що, безсумнівно, має призвести до прискорення науково-технічного прогресу.

– ринок ліцензій – це частина ринку інновацій. Об'єктом купівлі й продажу тут служать патентні та безпатентні ліцензії на передачу винаходів, технологічного досвіду, промислових секретів і комерційних знань, використання товарних знаків і т.д. Це торгівля технологією.

У сучасних умовах найбільшого поширення у міжнародній практиці отримали ліцензійні угоди, що передбачають комплексний технологічний обмін з наданням ноу-хау (інформації, що представляє технічні знання і практичний досвід, що має комерційну цінність та не забезпечену патентною захистом: специфікацій, формул, рецептур, документації, схем організації виробництва, характеристик технологічного процесу та ін.) та інжинірингових послуг з промислової реалізації переданої технології.

– ринок житла – до недавнього часу в нашій країні існував у вигляді купівлі-продажу приватних будинків, дач та інших володінь подібного роду, а також кооперативних квартир, які могли бути продані й куплені. У зв'язку з приватизацією державного житлового сектору сформований повноцінний, а не обмежений вузькою зоною обміну або тіншового продажу «за домовленістю» ринок житла, який охоплює всі види житлової площі.

Крім перерахованих ознак ринки поділяються:

1. За ступенем розвитку:

– нерозвинений ринок – характеризується тим, що ринкові відносини носять випадковий, найчастіше товарний (бартерний) характер.

Але вже й тут ринок відіграє певну роль, сприяє диференціації членів суспільства, посилення мотивації до розвитку виробництва тих чи інших товарів;

– вільний ринок – характеризується наступними рисами: необмежена кількість учасників ринкових відносин і вільна конкуренція між ними; абсолютно вільний доступ до будь-якої господарської діяльності всіх членів суспільства; абсолютна мобільність факторів виробництва; необмежена свобода пересування капіталу; наявність у кожного учасника абсолютно повної інформації про ринок (про норму прибутку, попиту, пропозиції і т.д.); абсолютна однорідність однойменних товарів (відсутність торгових марок і т.д.); жодна ділянка вільної конкуренції не в змозі надати безпосередній вплив на рішення іншого неекономічними методами; ціни встановлюються стихійно в ході вільної конкуренції; відсутність монополії (один виробник), монополонії (один

покупець) і державного регулювання;

– регульований ринок – це ринок, підлеглий до певного порядку, який закріплений у правових нормах та підтримується державою. Ринок повинен бути регульованим, щоб зняти або якимось обмежити негативні його наслідки.

Ринок може регулюватися: за допомогою свого власного ринкового механізму, елементами якого є конкуренція, прибуток, ціна, попит, пропозиція та ін; державою прямо і опосередковано через держзамовлення, податки і т.д.

– деформований ринок – основні риси деформації ринку в умовах адміністративно-командної або директивної системи господарства: відсутність численних ринкових суб'єктів, які організують свою господарську діяльність на основі різних форм власності; надмірна централізація в розподілі товарних ресурсів та їх рух, відсутність самостійності в комерційній діяльності; монополізм виробника і торговця; незбалансованість попиту і пропозиції, яка з кожним роком зростає; надмірне зростання цін, нестримна інфляція, порушення грошового обігу, бюджетний дефіцит, величезна емісія грошей і т.д.; розквіт тіньової економіки, «сірого» і «чорного» ринків; спроба посилення регіональних ринків, розгул відцентрових сил; розквіт бартерних угод замість більш розвинених торгово-грошових відносин; деформація економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин (наприклад, у торговців виникає інтерес не продати, а приховати товар), відсутність мотивації до ефективної праці, ризику в господарській діяльності; відсутність у споживача права вибору товару.

2. За характером асортименту товарів:

– замкнений ринок, на якому представлені товари тільки першого виробника;

– насичений ринок, на якому представлено безліч схожих товарів багатьох виробників;

– ринок широкого асортименту, на якому є ряд видів товару, пов'язаних між собою і спрямованих на задоволення однієї чи декількох пов'язаних між собою потреб;

– змішаний ринок, на якому є різноманітні товари, не пов'язані між собою.

3. За характером продажу: оптовий ринок; роздрібний ринок.

4. За рівнем насичення: рівноважний ринок; надмірний ринок; дефіцитний ринок.

5. За відповідністю законодавчим нормам: легальний ринок; нелегальний ринок – включає тіньову торгівлю і «чорний» ринок.

6. За товарними групами: ринок товарів виробничого призначення; ринок споживчих товарів (наприклад, продовольства); ринок сировини і матеріалів і т.д.

7. За галузевою ознакою: ринок автомобілів; ринок нафти; ринок комп'ютерної техніки; текстильний ринок; ринок сільгосппродукції і т.д.

У зарубіжних країнах виділяють також аукціони, довгострокові контракти, телефонно-телекських ринок, разові угоди, біржову торгівлю.

Базовим поняттям, пов'язаним з економічною конкуренцією, є поняття *товарного ринку*.

Конкуренція не може відбуватися інакше, як на товарному ринку, тобто, у сфері обороту одного товару або групи взаємозамінних товарів, що має місце на певній території і протягом певного часу.

При цьому, деякі особливості конкретного товарного ринку є виключно важливими з точки зору можливостей розвитку конкуренції на ньому. До таких особливостей належить насамперед *структура товарного ринку*, що визначається, зокрема, кількістю та відносною величиною суб'єктів господарювання, що діють на ньому.

Виходячи з положень економічної теорії, норм законодавства України про захист економічної конкуренції, практики ринкового аналізу, нагромадженої органами Антимонопольного комітету України, доцільно виділити *чотири типи ринків*, для кожного з яких особливості структури створюють різні передумови для конкуренції [10–14]:

Особливості структури є важливим чинником з точки зору можливостей функціонування на відповідному товарному ринку конкурентних механізмів. Однак, вони не вичерпують такого складного та багатоаспектного явища, яким є економічна конкуренція. Зокрема, вони не можуть врахувати особливостей поведінки учасників ринку, яка навіть за його конкурентної структури може призводити до обмежень конкуренції як динамічного процесу змагання. Отже, сприятлива для конкуренції ринкова структура є необхідною, але недостатньою умовою ефективної конкуренції.

Найгострішими на цей час проблемами розвитку конкуренції на ринках з конкурентною структурою в Україні, на погляд авторів [14], є:

– нерівність умов конкуренції внаслідок впливу адміністративних чинників;

– спотворення конкуренції внаслідок «тінізації» господарювання;

– недобросовісна конкуренція;

– інституційні обмеження конкуренції.

Нерівність умов конкуренції виступає як один із серйозних негативних чинників розвитку підприємництва в Україні. Згідно з даними опитувань, які здійснювалися фахівцями Міжнародної фінансової корпорації, головними перешкодами для бізнесу підприємці вважають нестабільність законодавства, корупцію та політичну нестабільність. Четвертий за значимістю фактор – нерівні умови конкуренції: 61% опитаних керівників підприємств, відзначили їх як серйозну або дуже серйозну перешкоду для ведення бізнесу. Такі ж часто згадувані перешкоди, як регулювання підприємницької діяльності, втручання центральної та місцевої влади, проблеми залучення фінансових ресурсів, на думку підприємців, є менш важливими. Нерівність умов конкуренції пов'язана з неоднаковим режимом оподаткування, субсидіями і привілеями з боку держави чи місцевої влади, пільговим доступом до земельних ділянок, інфраструктури та ін. У результаті неефективні підприємства часто процвітають, а їхні більш продуктивні конкуренти зазнають труднощів. Усупереч логіці ринкової економіки вони не в змозі витиснути чи поглинути менш ефективних суперників.

Результати опитувань підтверджуються даними щодо динаміки та характеру порушень законодавства України про захист економічної конкуренції органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю. Здебільшого такі порушення стосувалися саме ринків із конкурентною структурою: ринків сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, торгівлі, перевезень автомобільним транспортом, страхування, реклами тощо.

Істотна «гінзація» деяких ринків з конкурентною структурою спотворює конкуренцію на них. У «тіньовій» сфері не діють легальні механізми захисту економічної конкуренції, внаслідок чого існує підвищена ймовірність розподілу ринків, створення перешкод вступу нових учасників, інших форм антиконкурентних домовленостей. Крім того, у «тіньовій» сфері продавці й покупці значно гірше поінформовані про загальний стан попиту та пропозиції ніж у легальній, внаслідок чого продавець (покупець) навіть із фактично незначною ринковою часткою може поводити себе стосовно непоінформованих контрагентів як монополіст.

Проблема недобросовісної конкуренції, зокрема, неправомірного використання ділової репутації господарюючих суб'єктів, створення перешкод та досягнення неправомірних переваг у конкуренції, неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, інших дій у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності, за наявними спостереженнями, є менш гострою ніж дві вищезгадані.

Інституційні обмеження конкуренції існують у багатьох галузях, але найбільш значними та обтяжливими вони є в сільському господарстві. Ринок землі сільськогосподарського призначення фактично з'явився лише на початку поточного десятиріччя, після реформування сільгоспідприємств. При цьому в більшості регіонів конкуренція за орендування землі відсутня або є слабкою, тому селяни, як правило, змушені здавати її в оренду за істотно занижену плату. Негативний вплив на стан та розвиток конкуренції на аграрних ринках мають антиконкурентні дії окремих органів державної влади та місцевого самоврядування.

На даний момент чиста теорія ринку (конкуренції) існує як необхідного інструменту економічного аналізу, який використовується для вирішення широкого кола завдань. Структура і розвиток економіки і способи, якими компанії досягають конкурентної переваги і максимального прибутку, є суттю теорії конкуренції. Розглянуті теоретичні положення, аналіз типів ринків досконалої та недосконалої конкуренції свідчать, що ринок досконалої конкуренції є досить рідкісним випадком, тому що його характеристики настільки суворі, що їм навряд чи може задовольняти реальний ринок, і лише деякі з ринків наближаються до нього. Монополія є прямою протилежністю ринку досконалої конкуренції і малореальний в масштабах країни, але, наприклад, в маленькому місті ситуація монополії досить типова. Монополістична конкуренція і олігополія найбільш реальні типи будови ринків.

Показано, що найбільш повним чином, ринки класифікуються за ознаками:

- за організаційною ознакою: ринок досконалої (вільної) конкуренції; ринок монополістичної конкуренції; олігополістичних ринок; монополістичний ринок;
- за просторовою ознакою: місцевий; регіональний; національний; світової; ринок покупців; ринок продавців, ринок державних установ; ринок проміжних продавців;
- за об'єктами купівлі-продажу: ринок товарів і послуг; ринок праці; інформаційний ринок, ринок капіталів, ринок інновацій, ринок ліцензій; ринок житла.

Основними проблемами розвитку конкуренції на ринках з конкурентною структурою в Україні

є: нерівність умов конкуренції внаслідок впливу адміністративних чинників; спотворення конкуренції внаслідок «тінізації» господарювання; недобросовісна конкуренція; інституційні обмеження конкуренції.

Література

1. Борисов Є.Ф. Економічна теорія: Підручник / Є.Ф. Борисов. – М.: Вища освіта, 2006. – 391 с.
2. Гусейнов Р.М., Семеніхін В.А. Економічна теорія: Підручник / Р.М. Гусейнов, В.А. Семеніхін. – М.: Видавництво «Омега-Л», 2008. – 440 с.
3. Куликов Л.М. Економічна теорія: Підручник / Л.М. Куликов. – М.: ТК Велбі, Видавництво Проспект, 2006. – 432 с.
4. Економічна теорія / під ред. А.І. Добриніна, Л.С. Тарасевича. – 3-е вид. – СПб.: Видавництво СПбГУЕФ; Пітер, 2008. – 544 с.
5. Книги з економіки й бізнесу: Анований довідник, виданий російською мовою. – М.: «Солсістем»; Фінанси і статистика. – 1996. – 187 с.
6. Курс економіки: підручник / Під редакцією Б.А. Райзеберга. – М.: «Інфра-М», 2000. – 258 с.
7. Гребньов Л.С., Нурєєв Р.М. Економіка. Курс основ: підручник / Л.С. Гребньов, Р.М. Нурєєв. – М.: Віта-Пресс, 2000. – 356 с.
8. Гальперін В.М., Ігнат'єв С.М., Моргунов В.І. Мікроекономіка: [у 2-х т.] / загальна редакція В.М. Гальперіна. – СПб.: Економічна школа, 1997. – Т.2. – 503 с.
9. Портер М. Конкуренція: [пер. з англ.] / Майкл Портер. – СПб.: Вільямс, 2000. – 495 с.
10. Чернявський А. Д. Сучасні тенденції розвитку організаційних форм управління в Україні / А.Д. Чернявський // Персонал. – 1997. – № 4. – С. 3–7.
11. Щокін Г.В. До розробки концепції управління сучасним суспільством / Г.В. Щокін // Персонал. – 1999. – № 1. – С. 1–23.
12. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С.В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – №1. – С. 93–101.
13. Конкурентоспроможність національної економіки / [за ред. д-ра екон. наук Б.Є. Кваснюка]. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
14. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / [Бабенко С.Г., Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін.]; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

The article focuses on the general classification of markets, determination of specific types of markets, functioning of competitive markets. It also marked the barriers of the competition development in Ukraine and the advantages of competitive market structures. The peculiarities of the commodity market development in Ukraine are justified.

Keywords: market, commodity market, oligopoly, monopoly, classification feature.

В статті уделється внимание вопросу общей классификации рынков, определению конкретных видов рынков, особенностей функционирования конкурентных рынков. Также отмечаются препятствия относительно развития конкуренции в Украине и преимущества конкурентных рыночных структур. Обоснованы особенности развития товарного рынка в Украине.

Ключевые слова: рынок, товарный рынок, олигополия, монополия, классификационный признак.